

DE "APPAREIL FUMIGATOIRE" VAN DE GENTSE BRANDWEER, 1808

In zijn "Mémorial de la Ville de Gand, 1792-1830." vermeldt Prosper Claeys voor 8 januari 1808: "Le maire prévient les habitants qu'une armoire, refermant un "appareil fumigatoire" et tout ce qui est nécessaire pour rappeler à la vie les personnes noyées et asphyxiées, est déposée au corps de garde des pompiers près de l'hôtel de ville (aujourd'hui local de la bourse du travail)".

Hij haalde deze mededeling uit de Gazette van Gent en voegt eraan toe: "Nous signalons ce fait parce que c'est la première fois qu'une pareille mesure de précaution est prise par l'autorité municipale." (1)

Het zal wel de laatste keer zijn geweest dat men dit toestel ter beschikking stelde, zoals we verder zullen zien.

De stadswacht, opgericht in 1804, vond eerst een onderkomen in de kapel van de Kapucijnen aan de Brabantdam. Het is pas in 1811 dat zij, als "gardes-pompiers", werd gehuisvest op de hoek van de Hoogpoort en de Schepenhuisstraat.

Maar goed, de brandweer beschikte dus over een "appareil fumigatoire". De gangbare Nederlandse term hiervoor is "tabaksrookklisteer".

Klisteren of anale lavementen toedienen was één van de meest toegepaste therapieën, naast aderlaten en purgeren. De techniek is reeds bekend uit de Egyptische oudheid, maar kende een ware rage in de 17de eeuw. Men gebruikte varkensblazen of metalen spuitten, veelal uit tin. Molière stak er de draak mee (en met de doctoren in het algemeen) in zijn "Malade imaginaire" waar hij een personage in mooi potjeslatijn laat zeggen:

"Clysterium donare, postea seignare, ensuite purgare."

In navolging van het maandelijks lavementsritueel (gevolgd door een mis) van Louis XIV, wou iedereen van dit wondermiddel genieten. De koning liet zich nog bedienen door een apothecaris, een chirugijn-barbier, of een gewone bediende.

Maar spoedig kwamen toestellen voor zelfbediening in zwang: spuitten met een lange slang, of een spuit gemonteerd op een taboeretje (de zg. soi-même). Zelfs bestonden er handige "kits" om mee te nemen op reis: de clyso-pompe voyageur.

De klisteer was dus in trek, maar de tabaksrookklisteer kon er pas komen na de ontdekking van de tabak door Columbus in 1492, en die eigenlijk als geneesmiddel werd ingevoerd. Dit hadden ze geleerd van de indianen die tabak gebruikten tegen vermoeidheid of dorstgevoel, en ook wel rookten bij rituelen zoals bij de vredespijp. Het gebruik van tabak als genotsmiddel werd veel later eerst in Europa ontdekt en in onze streken vooral verspreid vanaf het einde van de 16e eeuw door de internationale studentengemeenschappen

te Leiden en door zeelui.

Als middel bij verdrinking of verstikking kwam tabak pas in de 17e eeuw in gebruik. Het tabakslavement werd oorspronkelijk toegediend door de rook uit een pijp met een buisje in de darmen te blazen. Later plaatste men de steel van de pijp in de anus en blies op de kop. Maar de bedienaar liep hierbij al gauw brandwonden op zodat men andere manieren bedacht: op het einde van de 17e eeuw werd de pijp gemonteerd op de een blaasbalg of op een metalen spuit. Een uitvoerig relaas over deze ontwikkeling kan men vinden bij Gorter. (2)

De bedoeling met die tabak was voornamelijk het prikkelen van de darmen, zodat de peristaltiek (darmbewegingen) op gang kwam.

Daarnaast en daarbij paste men nog andere methoden toe zoals de drenkeling met de voeten omhoog ophangen of hem rollen in een ton, aderlaten natuurlijk, de keel prikkelen bvb. met een pluim, de luchtpijp opsnijden, enz.

De Franse abbé J. Dinouart (1716-1796) gaf hiervan een uitgebreide opsomming in een "digression" van 24 blz. in zijn "Embryologie sacrée". De ondertitel van dit werk is: "Traité des devoirs des prêtres, de médecins, des chirurgiens et de sages -femmes envers les enfants qui sont dans le sein de leurs mères." De auteur gaat op het onderwerp van de hulp aan drenkelingen uitvoering in, omdat die middelen, en in het bijzonder de tabaksrookklisteer, ook werden toegepast om de levensgeesten bij levensloze borelingen weer op de te wekken. (3)

Toen de Gentse brandweer in 1808 dan zo'n toestel in huis kreeg, was het gebruik en het nut ervan al sterk omstreden. Toch werd het in Holland nog gebruikt tot in het midden van de 19de eeuw en in Frankrijk stelde de chirurgische instrumentemaker Luer het nog te koop in zijn catalogus van 1874.

In Gent was men evenwel wijzer. Toen in 1817 een commissie werd opgericht om voor hulp aan schijn doden een reglement op te stellen kwamen de doctoren J. F. Kluyskens en J. B. van Lokeren tot het besluit dat tabak eerder een averechts effect heeft en men enkel lauw water al dan niet met brandewijn via een lavement mag toedienen. Dit naast andere middelen waarvoor de benodigdheden in een doos met reanimatiemateriaal moest ter beschikking staan bij de politiecommissarissen thuis en in het "corps de garde" van de brandweer. Deze geschiedenis kan men beter lezen bij E. Ossieur (4)

Zo komt het dat Pr. Claeys later niet meer over die "appareil fumigatoire" heeft gerept.

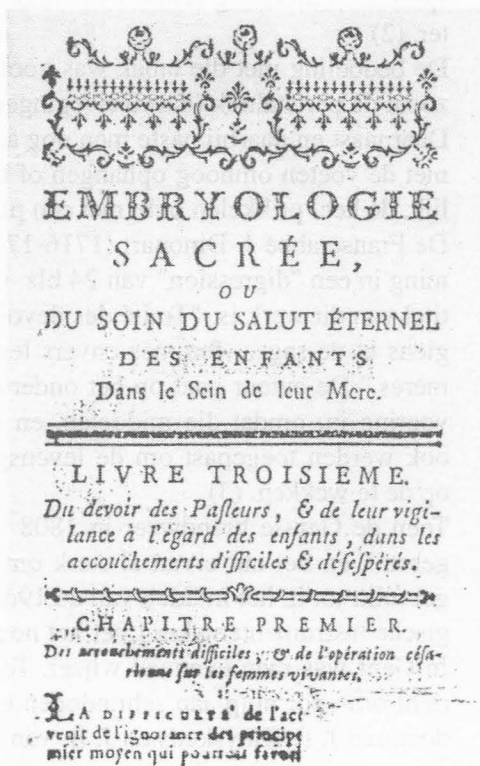
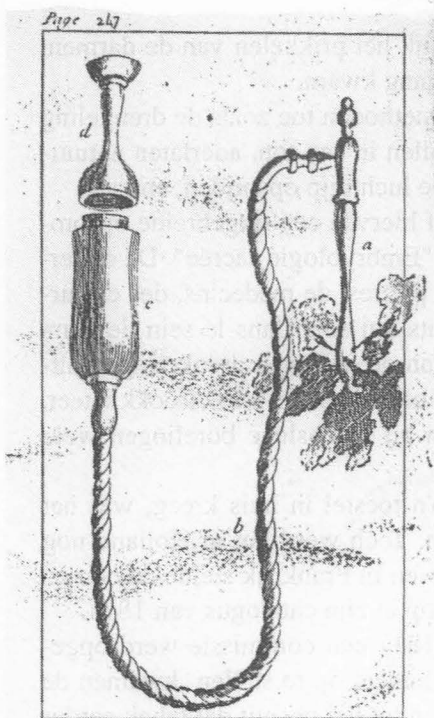
NOOT:

Toen Gorter zijn boek schreef was hij secretaris van de Maatschappij tot Redding der Drenkelingen in Amsterdam. Deze maatschappij was opgericht in 1767 door de doopsgezinde predikant Corn. van Engelen en bevond zich aan het Rokin. De verzameling klisteer en ander materiaal van die vereniging zou berusten in het Museum van het Veiligheidsinstituut te Amsterdam.

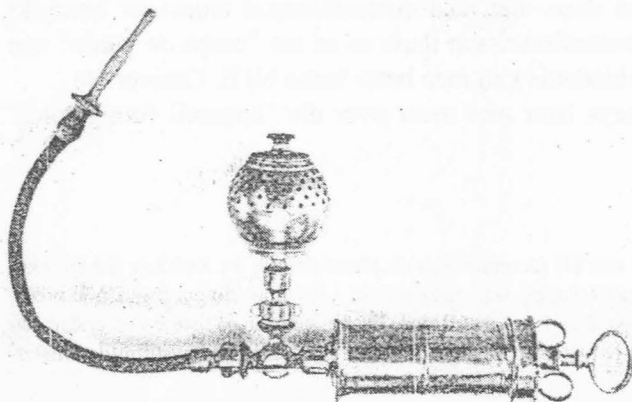
REFERENTIES:

1. Claeys P. 1902 - Mémorial de la Ville de Gand, 1792-1830. J. Vuylsteke, Gand. 641 p.
2. Gorter R.A. 1953 - De tabaksrook-klisteer voornamelijk als reanimator. Mij tot redding van drenkelingen, Amsterdam. 169 p.
3. Abbé Dinouart J. 1774 - Abrégé de l'embryologie sacrée. Nyon, Paris. 596 p.
4. Ossieur E. 1997 - De reanimatie van drenkelingen in de Hollandse tijd te Gent. Tijdschrift voor Geneeskunde 53, 763-766.

Noël GOOSSENS, Stichting Jan Palfijn

Een van de eerste tabaksrookklisteren naar Bartholin (1661), uit het werk van Dinouart.

Laatste tabaksrookklisteer, van Luer 1874.